

УДК 364.144: 316.34(477)

Л.М. ЧЕРЕНЬКО,

канд. екон. наук, зав. відділу

Інституту демографії та соціальних досліджень

ім. М.В. Птухи НАН України

E-mail: cherenko@ukr.net

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВУ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено визначенню специфіки формування нерівності в Україні та аналізу її проявів. Основну увагу приділено диференціації населення за доходами та доступності послуг соціальної сфери як базової складової забезпечення рівних можливостей розвитку.

Ключові слова: *нерівність, економічно необґрунтована складова нерівності, диференціація за доходами, нерівні можливості, доступність послуг соціальної сфери.*

Вступ. Проблема нерівності охоплює широке коло досліджень з різних галузей суспільних наук, а питання щодо необхідності існування та допустимих меж нерівності традиційно виступає одним з найбільш дискусійних як з філософських поглядів на справедливість, так і в контексті практичних завдань з розробки державної політики. Дискусії з цих питань загострюються в період значних суспільних трансформацій, коли змінюються основні вектори державної політики і починається перерозподіл накопиченого суспільного майна. Серйозні порушення принципів функціонування ринкової економіки, насамперед через глибинні адміністративні втручання, можуть змінити природу нерівності і викликати її зростання за рахунок чинників неекономічного або не суто економічного походження, що неминуче спричиняє уповільнення розвитку та розгортання руйнівних процесів у суспільстві. Отже, для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та формування стратегічних напрямів державної політики необхідне розуміння чинників формування нерівності та бачення проблеми в усіх її проявах.

Ступінь розроблення проблеми. Тему нерівності широко досліджували як класики економічної теорії та соціології, так і сучасні зарубіжні й вітчизняні науковці. Спектр наукових пошуків за даною тематикою охоплює широке коло питань: від математико-статистичних методів оцінювання до філософсько-психологічного осмислення проблеми.

© ЧЕРЕНЬКО Л.М., 2013

Вітчизняні вчені (Лібанова Е.М., Новіков В.М., Макарова О.В., Балакірєва О.М., Колот А.М. та інші) однак в судженні щодо значних масштабів нерівності в Україні та її здебільшого негативного впливу на суспільні процеси та явища. Проте досі лишається відкритим питання щодо економічної обґрунтованості складових української нерівності та можливості цілеспрямованих впливів на них. Дане дослідження покликане виявити специфіку формування та прояву нерівності в Україні крізь призму ринкової економіки та чутливості до різноманітних впливів.

Отже, **метою** статті є визначення закономірностей формування та особливостей прояву нерівності в Україні для обґрунтування напрямів державної політики, що базується на принципах соціальної справедливості та спрямована на попередження і мінімізацію негативних наслідків існування економічно необґрунтованої нерівності.

Виклад основного матеріалу. Загальне розуміння нерівності традиційно переноситься у площину нерівномірного розподілу обмежених ресурсів суспільства, які можуть акумулюватися в грошах чи майні, владі або престижі, освіті чи кваліфікаційному рівні. Таке трактування обґрунтовує природність існування нерівності, оскільки в суспільстві будуть постійно з'являтися обмеження в доступі до тих чи інших ресурсів. І чим більш обмеженими є ресурси суспільства, тим більше буде проявів нерівності у різних площинах – від статусних характеристик до географічних, і тим складніше буде знайти порозуміння в суспільстві задля руху в напрямі прогресу. В майбутньому обмежені ресурси більшою мірою можуть стосуватися екологічних чинників, якщо навколишнє середовище погіршуватиметься швидше, ніж людина зможе до нього пристосовуватися, як фізіологічно, так і психологічно. Дедалі більшої ваги в сучасному світі набуває інформація, причому у розумінні накопичених знань або особливих знань, доступних обмеженому колу людей; отже монополізація певних інформаційних площин у різних сферах життєдіяльності суспільства може стати головним чинником та основною складовою нерівності.

Світова спільнота сьогодні розуміє нерівність як відсутність рівних можливостей для розвитку, зміщуючи тим самим акценти з традиційних підходів, основаних на доходах, до нерівності у доступі до послуг соціальної сфери (насамперед, охорони здоров'я та освіти) і політичних свобод [1]. Ототожнення окремими людьми чи соціальними групами нерівності та несправедливості найчастіше базується на позиції втраченого чи неотриманого життєвого шансу, причому не з власної вини. Поняття рівних можливостей або рівних шансів не може ототожнюватися з рівністю між людьми, оскільки різні особисті здібності та переваги дають різні результати діяльності, навіть за однакових можливостей та ступеня доступу до ресурсів. Отже, забезпечення рівних можливостей у вигляді максимально рівних життєвих шансів задля отримання потенціалу для подальшого розвитку не гарантує рівності, а, навпаки, дає кожній людині можливість проявити себе повною мірою.

Потенціал, закладений у людині при народженні, сам по собі є суттєвим чинником формування нерівності, оскільки одні можуть розвивати та накопичувати отримане від природи на засадах рівного доступу до суспільних благ, а інші мають весь час наздоганяти для досягнення стартових позицій. Виходячи з цього, вразливі групи населення, насамперед із вродженими вадами або з асоціальним походженням, повинні мати кращий доступ до суспільних благ та послуг, аби досягти рівних можливостей на старті самостійного життя. А коли кращий доступ для таких груп не забезпечується, можна говорити, що нерівність в суспільстві значною мірою є результатом нерівних можливостей та відсутності соціальних ліфтів.

Україна за радянської доби мала налагоджену систему соціальних ліфтів, а прояви нерівного доступу та нерівних можливостей стосувалися незначного кола ресурсів, що створювало потужний бар'єр на шляху досягнення певних статусних характеристик. Перехід від планової економіки до ринкових механізмів господарювання неминуче мав призвести до зростання нерівності населення, насамперед, за економічною ознакою, причому нерівність мала зростати відповідно до того, як доходи починали відображати індивідуальну продуктивність та трудозатрати. Але зміни мали багатоаспектний характер і вказували на зростання нерівності за рахунок цілого ряду факторів, в тому числі неекономічного походження.

Звичайно, головним чинником виступало посилення диференціації в оплаті праці, зокрема в незареєстрованому секторі, а також зростання ролі підприємницьких та інших доходів від зайнятості в бюджетах сімей. Крім того, нерівність посилювалася завдяки суто ринковим доходам, що не пов'язані з трудовою діяльністю, насамперед, від здачі в оренду і продажу майна, дивідендів від акцій та банківських вкладів тощо. Проте стрімкий перерозподіл майна, яке колись перебувало у спільному користуванні, на користь невеликого прошарку суспільства відіграло найбільшу негативну роль у формуванні економічно необґрунтованої складової нерівності.

Важливу вирівнювальну роль у пом'якшенні наслідків зростання нерівності мали відіграти державні соціальні трансферти та податки. На жаль, в Україні трансферти були здебільшого нейтральними, а інколи фактично сприяли зростанню нерівності. Сьогодні ситуація практично не змінилася — численні намагання реформувати систему соціального захисту не дали бажаного ефекту, оскільки вона, як і раніше, не виконує повною мірою кінцевої вирівнювальної функції, сприяючи тим самим розпорощенню коштів бюджету на різні групи населення, в тому числі, далеко не бідного. Менше половини (42,3%) коштів основних програм державної соціальної підтримки потрапляють до 30% найбідніших, а решта надходить до різних страт, включаючи найбагатшу децильну групу¹.

Діюча система оподаткування ставить у найбільш невідгідне становище середні прошарки суспільства, стримуючи таким чином процес формування середнього класу. Намагання перейти до більш прогресивної шкали оподаткування і ввести додаткові податки на майно не вирішить проблеми, оскільки масштаби незареєстрованих доходів залишаються значними і поширюються в основному на заможні верстви. Таким чином, будь-яке намагання посилити податкове навантаження на осіб з вищими статками призведе до перенесення основного тягаря на працюючих з середніми доходами. Якщо виходити з того, що 30–50% доходів населення перебуває у незареєстрованому секторі, а відсоток неофіційних надходжень в сукупних доходах домогосподарств зростає пропорційно їх рівню добробуту, то це ставить у найбільш невідгідне становище серединну групу суспільства.

Нерівність в українському суспільстві має широкий спектр проявів у розрізі великих соціальних груп та окремих вразливих категорій населення, за поселенською та регіональною ознаками, демографічними та соціально-економічними характеристиками домогосподарств. Поселенська нерівність, насамперед, проявляється через вкрай обмежений доступ мешканців малих населених пунктів (порівняно з містами) до базових послуг соціальної сфери. Характеристики членів домогосподарства (статевікові, освітні, професійно-кваліфікаційні, відношення до ринку праці

¹ Розрахунки автора за мікроданими Обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Державна служба статистики України на постійній основі.

та інші) визначають можливість набуття певного соціального статусу та вірогідність його підвищення. Для окремих соціально вразливих груп, насамперед з обмеженими можливостями, нерівність межує з виключенням із суспільного життя. При цьому першоосновою формування нерівності традиційно виступає система економічних чинників, дія яких може трансформуватися в різноманітні прояви неекономічного походження.

Збереження значних масштабів розшарування населення України за доходами впродовж тривалого періоду призвело до переходу кількісних ознак диференціації в якісні. За експертними оцінками², значення коефіцієнта Джині нині перевищує 45%, хоча по країнах Євросони воно перебуває на рівні 20–25%. Основний внесок у загальну нерівність здійснює малочисельна група (5–10%) з надвисокими доходами, що має принципово іншу структуру споживання та, відповідно, якісно інший його рівень. Решта населення диференційована за доходами відносно рівномірно та з незначними інтервальними відривами, що свідчить про нестабільність економічного статусу та можливості легкого переходу з вищої в нижчу групу та навпаки. Така крива розподілу доходів свідчить про відсутність чітко окресленої середньої групи, чії майнові та споживчі характеристики займали б середнє положення між надспоживанням та недоспоживанням.

Поглиблення нерівності значною мірою є результатом розвитку ринкових механізмів. Однак є межа, за якою зростання поляризації доходів важко пояснити різницею в продуктивності або в індивідуальних здібностях людини. Значне та необгрунтоване розшарування населення за доходами не тільки знижує ефективність зусиль у боротьбі з бідністю, викликає соціальне напруження в суспільстві, а й може стати перешкодою на шляху до економічного зростання.

По-перше, поглиблення нерівності створює значний розкид інтересів, що може стати перешкодою для розробки ефективної державної політики та стримувати суспільний розвиток. По-друге, основна економічна проблема нерівності в умовах недосконалого ринку капіталу полягає у звуженні інвестиційних можливостей та зниженні стимулів для позичальників, що неминуче справляє негативний вплив на економіку країни. Сьогодні населення України за основними каналами заощаджень направляє 3,6% грошових витрат, а інвестиції здійснюють лише 10% найбагатших в обсязі 8,3% своїх ресурсів³. Неспоживчі витрати решти населення є вкрай обмеженими і не трансформуються в інвестиційний капітал. Інвестиційна активність населення в цілому та окремих його груп тісно пов'язана зі ступенем диференціації та концентрації доходів: навіть за пропорційного збільшення доходів активність заощаджень та інвестицій у середніх дохідних групах зростає швидше, ніж у крайніх. Отже, у разі збереження існуючої структури суспільства з невеликою та нестабільною середньою групою не буде створено об'єктивних умов для зростання економіки.

Соціальні наслідки надмірного розшарування можуть бути не менш серйозними. В ситуації, коли підвищення інтенсивності праці перестає справляти відчутний вплив на рівень добробуту, відбувається зниження економічної та суспільної активності, вкорінення утриманських настроїв, зневіри та соціальної апатії. Значне та необгрунтоване зростання нерівності корелює з погіршенням соціального середовища як з погляду поширення асоціальних явищ та соціально небезпечних хвороб, падіння

² Моделювання здійснили співробітники ІДСД імені М.В.Птухи НАНУ на базі мікроданих Обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Держстат України на постійній основі.

³ Розрахунки автора за мікроданими обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Державна служба статистики України на постійній основі.

суспільної моралі та руйнації світоглядних позицій, так і стосовно погіршення здоров'я населення країни та зростання показників смертності. Проблема надмірної нерівності пов'язана з такими явищами, як соціальне виключення, зниження довіри до держави та неповноцінне функціонування інституту демократії.

У контексті формування економічної нерівності населення України сьогодні можна визначити дві головні проблеми: 1) зайнятість не захищає працюючого та його сім'ю від бідності; 2) вища продуктивність та інтенсивність праці не гарантує вищого доходу. У 2011 році близько 82% бідних сімей мали у своєму складі хоча б одну працюючу особу. Навіть серед домогосподарств, що складаються лише з працюючих, бідність становила 6,3%⁴. Така ситуація є прямим свідченням загально низьких стандартів оплати праці в країні.

Проблема бідності працюючих тісно пов'язана з бідністю дітей, оскільки в періоди найвищої дітородної активності молоді люди зазвичай ще не набувають статусу з гарантією заробітку, принаймні, на рівні середніх по країні значень. За весь період досліджень бідності (з 1999 року) фіксуються помітно вищі значення показників по домогосподарствах з дітьми, зокрема, рівень відносної бідності є майже вдвічі вищим, ніж по сукупності домогосподарств без дітей (31,2% проти 16,2% за даними 2011 року). Серед різних типів домогосподарств України найвищі ризики бідності як за відносним, так і за абсолютним критерієм, мають домогосподарства з двома та більше дітьми, з дітьми до трьох років та з подвійним демоекономічним навантаженням (дітьми та непрацездатними дорослими), отже, зона високих ризиків бідності зосереджена в домогосподарствах з дітьми, які і формують основну сукупність бідних.

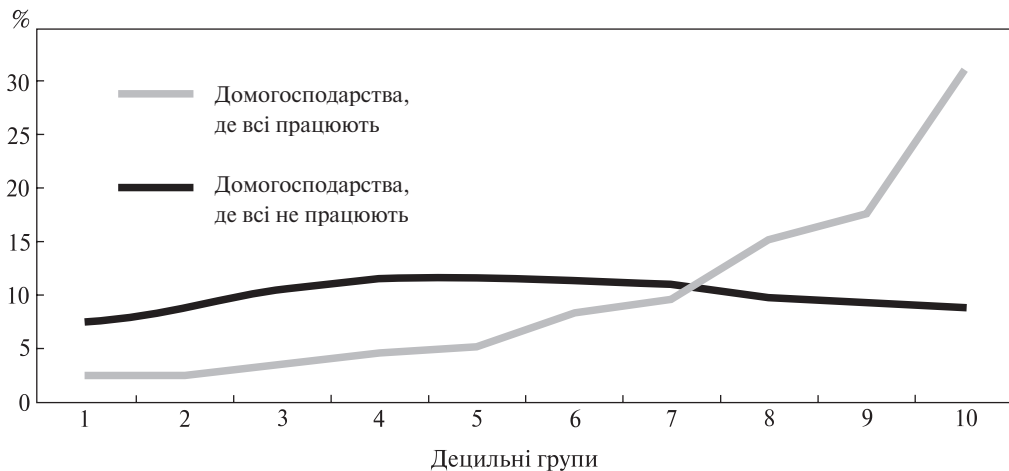

Рис. 1. Розподіл домогосподарств за децильними групами залежно від наявності в їх складі працюючих осіб, 2011 р., %

Джерело: розрахунки автора за мікроданими Обстеження умов життя домогосподарств Державної служби статистики України.

⁴ Розрахунки автора за мікроданими Обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Державна служба статистики України на постійній основі.

Незважаючи на загально низькі стандарти оплати праці в країні та потужну економічно необґрунтовану компоненту формування диференціації, праця поки що приносить вищі статки, ніж надходження з нетрудових джерел (соціальні трансферти, доходи від оренди, від акцій тощо). І лише зайнятість сьогодні може забезпечити просування до вищих дохідних груп. Серед домогосподарств, які складаються виключно з працюючих осіб, більшість тяжіє до верхніх децильних груп, і лише незначний відсоток перебуває у зоні низькодохідності. Натомість, домогосподарства з непрацюючих осіб рівномірно розподілені за децильними групами, з найбільшою концентрацією у 4–6 групах (рис. 1).

Остання економічна криза завдала серйозного удару по тій частині нерівності, яка була обумовлена індивідуальною продуктивністю, в результаті чого відбулося зменшення ролі оплати праці у формуванні загальної нерівності та зниження диференціації в оплаті праці. Внесок оплати праці у формування загальної нерівності в суспільстві стрімко знижувався у 2008–2010 рр., проте вже в 2011 році намітилася позитивна тенденція щодо його зростання. Натомість, розшарування за рівнем оплати праці зменшувалося у 2010–2011 роках, що в умовах післякризової ситуації скоріше свідчить про відхід частини заробітної плати в «тінь» і переважну орієнтацію її на розмір мінімальної державної гарантії⁵. Ефект розмивання економічно обґрунтованої компоненти нерівності чи перетікання її в неофіційний сектор може загострити соціальні проблеми та посилити напруженість в суспільстві: з одного боку, через зниження економічної та соціальної активності населення, а з другого — через недоотримання бюджетом коштів для забезпечення соціальних трансфертів.

Диференціація в доходах традиційно виступає основним чинником формування нерівності в ринковій економіці, проте Україна отримала у спадок і зберегла донині елементи радянської економічної системи з вагомим сегментом ресурсів спільного користування. І хоча доступність послуг соціальної сфери на безоплатній основі рік від року зростає, їх вартість для населення все ж таки залишається умовно невисокою. Проблема доступності базових послуг сьогодні формує окремий вектор та профіль нерівності, що може конкурувати з диференціацією за доходами та майновим статусом.

За радянської доби була налагоджена мережа соціальної інфраструктури, яка хоча і мала цілу низку функціональних проблем, проте гарантувала надання при потребі кожному громадянину необхідних послуг. Впродовж років незалежності постійний дефіцит бюджетних ресурсів та практично повна відсутність фінансування на підтримання інфраструктурних об'єктів призвели до занепаду та повної деградації соціальної сфери малих населених пунктів. І якщо в сільській місцевості вже триває процес масового вибуття з експлуатації медичних, освітніх та культурно-побутових об'єктів, то в населених пунктах районного й обласного значення цей процес може розпочатися будь-якої миті. Отже, проблема обмеженого доступу до послуг соціальної сфери в частині територіальної компоненти рік від року поглиблюється, і без вирішення принципових питань утримання інфраструктурних об'єктів (насамперед, в населених пунктах, що фінансуються за залишковою схемою), проблема доступності послуг для населення може набути катастрофічних рис.

Нерівність у доступі до базових послуг соціальної сфери та інфраструктурних об'єктів має чітко виражену територіальну залежність: зі зменшенням розміру на-

⁵ За розрахунками автора з використанням мікроданих Обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Державна служба статистики України на постійній основі.

селеного пункту звужуються можливості, обмежується свобода вибору, знижується якість послуг. Сільські жителі значно частіше потерпають від позбавлення можливості отримати медичні, освітні та інші види послуг, до того ж, як правило, ці послуги значно поступаються за якістю послугам у містах.

Оскільки йдеться про різні можливості доступу, які в основному прив'язані до розподілу суспільних ресурсів, то поселенську нерівність можна прирівняти до соціальної несправедливості. Недостатнє забезпечення малих населених пунктів, насамперед сіл, інфраструктурними об'єктами мала б компенсуватися розвинутою мережею якісних доріг та регулярним транспортним сполученням з більшими за розміром населеними пунктами. Однак за останні десятиріччя ця проблема не тільки не вирішувалася, а й дедалі загострювалася. У 2011 р. кожне друге сільське домогосподарство було позбавлене послуг швидкої медичної допомоги та не забезпечене закладами, що надають побутові послуги, а кожне четверте – потерпало від відсутності поблизу житла будь-якої медичної установи чи аптеки, а також регулярного щоденного транспортного сполучення із населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою⁶.

Поряд з територіальними проблемами, однією з основних причин обмеженого доступу населення до базових послуг соціальної сфери є фінансова неспроможність домогосподарств. Створення цінової прірви між послугами державних та приватних установ сприяло поглибленню нерівності у доступі до базових послуг, погіршенню їх якості в державних установах та поширенню неформальних платежів. Результатом такої ситуації став несправедливий, неефективний та соціально необґрунтований розподіл обмежених суспільних благ між різними групами населення, оскільки послуги соціальної сфери в державних установах насправді можуть отримати далеко не всі та не за однакових умов. Близько 15% домогосподарств України протягом 2011 року не змогли за потреби отримати медичну допомогу, придбати ліки чи медичне приладдя, при цьому головною причиною вказується занадто висока вартість товарів та послуг⁷.

Загальна доступність та безоплатність середньої освіти і часткова безоплатність професійної є позитивною ознакою сьогодення. Те, що вдалося зберегти від старої системи і розвинути вже за роки незалежності, дає можливість країні обіймати достойні місця у міжнародних рейтингах щодо освіченості населення.

Сьогодні освіту в Україні можна кваліфікувати як системоутворюючий чинник обґрунтованої нерівності, оскільки лише набуття певного рівня освіти відкриває можливості для соціальної мобільності. Опитування молоді у 2012 році⁸ показало, що більше половини респондентів (51,6%) назвали освіту головним чинником набуття статусу людини у суспільстві. Високий рівень освіти значно знижує ризики безробіття та бідності, гарантує вищий дохід: особа з повною вищою освітою має ризик безробіття у 2,8 разу нижчий порівняно з особою з загальною середньою освітою; для домогосподарств, в яких всі особи мають вищу освіту, рівень бідності у 6,2 разу нижчий за показник по домогосподарствах, де немає таких осіб у складі; при здобутті повної вищої освіти індивідуальний дохід підвищується в середньому у два рази порівняно з попереднім освітнім статусом⁹.

⁶ За даними спеціального модуля «Доступ домогосподарств до окремих товарів та послуг» Обстеження умов життя домогосподарств Державної служби статистики України.

⁷ Розрахунки автора за мікроданими Обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Державна служба статистики України на постійній основі.

⁸ Соціологічне дослідження «Молодь України» проводили Інститут Горшеніна та шоттижневик «Коментарі» за підтримки фонду Віктора Пилипишина «Діти передусім!» у березні 2012 року.

⁹ Розрахунки автора за мікроданими Обстеження умов життя домогосподарств, яке проводить Державна служба статистики України на постійній основі.

Проте нагальною залишається проблема доступності якісної середньої освіти, незалежно від місця проживання та рівня доходів родини. Саме якісні характеристики освітніх послуг нині є ключовим моментом нерівності. Зі зменшенням розміру населеного пункту звужуються можливості навчальної бази та забезпечення викладачами з усіх дисциплін. Нижча якість середньої освіти (як через низький рівень викладання, так і через нестаток коштів на додаткові заняття з викладачами) поляризує суспільство, створюючи кращі шанси для одних і позбавляючи шансів інших. Дитина, яка не мала змоги отримати достатні знання для вступу у ВНЗ на безоплатних умовах, не зможе здобути бажану освіту на умовах контракту, а отже, втрачає життєві шанси.

Неабиякого значення для підвищення соціального статусу та життєвих шансів має працевлаштування молоді, та воно сьогодні істотно залежить від статусних характеристик батьків, інших родичів і знайомих. Ситуація, коли шанс вигідного працевлаштування однаковою мірою з'являється незалежно від рейтингу закінченого навчального закладу та індивідуальних якостей претендента, може кваліфікуватися як наявність вагомий компоненти стихійної соціальної диференціації або значних економічно необґрунтованих впливів на формування нерівності.

В ситуації, коли більшість активної частини суспільства втрачає свої життєві шанси ще на ранніх етапах самостійного життя, люди з обмеженими можливостями зазнають найбільших ударів долі, оскільки для вирівнювання їхніх шансів необхідно витратити набагато більше ресурсів. Одним з гострих проявів нерівності в Україні є обмеженість доступу до базових послуг осіб з інвалідністю, які мають специфічні потреби і вимагають особливої уваги з боку суспільства. Вкрай низьким залишається рівень охоплення реабілітаційними послугами, проблема обтяжується їх загально низькою якістю, що унеможливує відновлення здоров'я на ранніх стадіях захворювання. Діти з інвалідністю мають обмежені можливості доступу до освітніх закладів, а система інклюзивної освіти перебуває на стадії становлення, що практично позбавляє таких дітей шансів на здобуття освіти та отримання професії.

Висновки. Нині розуміння нерівності переходить із площини статусних характеристик, що опосередковано визначають становище людини в суспільстві, до гарантування рівних можливостей та життєвих шансів для кожного. В контексті соціальної справедливості вразливі верстви населення повинні мати кращий доступ для вирівнювання стартових життєвих шансів.

В Україні є безліч форм та проявів нерівності, що можуть стосуватися окремих сфер життєдіяльності людини чи суспільства, певних соціальних страт або прошарків населення, територіальних одиниць чи значних за розміром географічних осередків. При цьому диференціація за доходами виступає базовим чинником формування нерівності.

Основна проблема української нерівності полягає в її здебільшого економічно необґрунтованому походженні, невиправленні помилок перехідного періоду і їх консервації, що знижує економічну та соціальну активність населення, створює напруженість у суспільстві, гальмує економічний розвиток та суспільний прогрес.

Нерівність у доступі до послуг соціальної сфери подекуди виходить на передній план у системі чинників формування нерівності, особливо стосовно окремих територій та вразливих груп населення, які мають гірші життєві шанси. Ключовою проблемою доступу до базових послуг соціальної сфери є порушення принципу соціальної справедливості, коли не забезпечується рівний доступ до спільних ресурсів суспільства.

Усунути надмірну нерівність в сучасному українському суспільстві — означає, перш за все, максимально урівняти шанси всіх людей на власний розвиток шляхом розширення можливостей доступу населення, насамперед соціально вразливих його груп, до суспільних благ та якісних послуг соціальної сфери, а також консолідації суспільства на шляху до усунення всіх форм дискримінації. Виходячи з необхідності розробки виважених рекомендацій для політики, доцільно основний акцент зосередити на забезпеченні рівного доступу до ресурсів та послуг соціальної сфери для різних груп населення та різних територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доклад о человеческом развитии 2011 «Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех / http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_RU_Summary.pdf
2. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь/ кер. авт. колективу Е.М. Лібанова/ Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України. — Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. — 412 с.
3. От трансформации — к обществу для всех. Региональный доклад о человеческом развитии / Е.М. Лібанова, О.В. Макарова та ін. — Братислава: Региональное бюро ПРООН по странам Европы и СНГ, 2011. — 132 с.
4. *Новіков В.М.* Подолання надмірної нерівності — пріоритет соціальної політики// Україна — аспекти праці. — 2013. — №3. — С. 3—7.
5. *Колот А.М.* Асиметрії розвитку соціально-трудової сфери: прояви, причини, передумови подолання // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — №6 (132). — С.205—211.

Стаття надійшла до редакції журналу 30.05.2013

Л.Н. Черенько

СПЕЦИФИКА ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОЯВЛЕНИЯ НЕРАВЕНСТВА В УКРАИНЕ

Традиционное понимание неравенства как неравномерного распределения ограниченных ресурсов общества обосновывает его объективную природу и обострение проявлений при возрастании ресурсных ограничений. Сегодня мировая общественность понимает неравенство как отсутствие равных возможностей для развития, смещая тем самым акценты с неравенства в доходах к неравенству в доступе к социальной сфере и политическим свободам. Это означает, что уязвимые группы населения должны иметь лучший доступ к общественным благам для достижения равных стартовых возможностей. В ином случае, неравенство в обществе есть результатом неравных возможностей и отсутствия социальных лифтов.

Переход от плановой экономики к рыночной предполагает углубление экономического неравенства по мере того, как доходы начинают отображать индивидуальные трудозатраты и производительность. Однако в Украине, как и в других постсоветских странах, неравенство было обусловлено рядом факторов, преимущественно неэкономического происхождения. Наряду с экономическими факторами роста неравенства (дифференциация в оплате труда, появление новых источников дохода рыночного происхождения и т.д.) произошло стремительное перераспределение общественного имущества в пользу небольшой прослойки общества, что сыграло ключевую роль в формировании экономически необоснованной составляющей неравенства.

Большое значение в политике выравнивания и смягчения последствий растущего неравенства традиционно отводится системе социальных трансфертов. Однако в Украине их влияние было в основном нейтральным, а иногда даже усиливало неравенство. Сегодня ситуация практически не изменилась — меньше половины социальных трансфертов в виде пособий и льгот попадает действительно нуждающимся.

Действующая система налогообложения в наиболее невыгодное положение ставит среднедоходные группы, которые должны составить ядро среднего класса. Попытка перейти к более прогрессивной шкале налогообложения только усилит давление на средние слои общества вследствие значительных масштабов незарегистрированных доходов.

Современное украинское общество делится на 2 группы: 95% населения плавно распределены по уровню доходов и потребления, с незначительными разрывами, а оставшиеся 5% имеют качественно иной уровень потребления, кардинально отличный от средних стандартов.

В контексте формирования экономического неравенства существуют 2 основные проблемы: занятость не защищает от бедности, а более высокая производительность не гарантирует более высокого дохода.

Основной проблемой неравенства в доступе к услугам социальной сферы стала нарастающая изношенность объектов социальной инфраструктуры и недостаточное финансирование услуг на бесплатной основе. В такой ситуации уязвимые слои населения оказываются в наиболее сложном положении. Кроме того, доступность услуг социальной сферы все больше смещается в направлении поселенческого вектора, ставя в невыгодное положение жителей малых населенных пунктов.

Таким образом, основные проявления неравенства в украинском обществе вызваны нарушением принципов социальной справедливости. Изменить ситуацию – означает, прежде всего, придать неравенству экономически обоснованный характер и обеспечить максимально равный доступ к социальным благам для всех слоев общества.

Ключевые слова: *неравенство, экономически необоснованная составляющая неравенства, дифференциация по доходам, неравные возможности, доступность услуг социальной сферы.*

L.M. Cherenko

SPECIFICS OF FORMATION AND SYMPTOMS OF INEQUALITY IN UKRAINE

The traditional understanding of inequality as uneven distribution of limited resources of society justifies its objective nature and exacerbation of manifestation with increasing of resource restrictions. Today, the world community understands inequality as a lack of equal opportunities for development. This shifts the emphasis from income inequality to inequality in access to social and political freedoms. This means that vulnerable groups should have better access to public services for achieving equal opportunities. Otherwise, inequality in society is the result of unequal opportunities and absence of social mobility.

Transition from planned to market economy implies intensification of economic inequality as income begins to reflect the individual labor and productiveness. However, in Ukraine, as in other post-Soviet countries, inequality was caused by several factors, primarily non-economic. With economic factors of growth of inequality (differentiation in salaries, the emergence of new sources of income, etc.), there was a rapid redistribution of public property for the benefit of a small layer of the society. This played a key role in the formation of economically unjustified component of inequality.

Traditionally, the system of social transfers has a great importance in the policy of alignment and mitigation of the effects of rising inequality. However, in Ukraine, this influence was largely neutral, and sometimes it even intensified inequality. Today, situation has not changed much – less than half of social transfers (like benefits and privileges) are given to those who really need it.

The current system of taxation places middle income groups, which should form the core of the middle class, in the most disadvantaged position. An attempt to move to a more progressive tax scale can increase the pressure on the middle class of society as a result of considerable proportion of unregistered income.

The modern Ukrainian society is divided into 2 groups: 95% of the population is distributed smoothly according to level of income and consumption, with few gaps, and 5% of the population, which have a different level of consumption, cardinally different from the average standards.

There are two main issues in the context of the formation of economic inequality: employment does not protect from poverty, and higher productiveness does not guarantee higher income.

Growing depreciation of objects of social infrastructure and inadequate financing of free services has become the main problem of inequality, which concerns access to social services. In such situation vulnerable groups of people are in the most difficult position. In addition, the availability of social services is shifting in the direction of the settlement vector, putting residents of small towns in a disadvantaged position.

Thus, the basic manifestations of inequality in the Ukrainian society are caused by violation of the principles of social justice. To change the situation means, first of all, to make inequality economically reasonable and ensure equal access to social benefits for all layers of society.

Key words: *inequality, economically unjustified component of inequality, differentiated by income, unequal opportunities, availability of social services.*